

זה"ל צי"ב

ספר

פניני רב סעדיה גאון

מלוקט מעשרות חיבוריו הקדושים

מסודר לפי ערכים

מאתי הצב"י

יחיאל יהודה זייבלד

מהדורת דוגמה

בני ברק תשפ"ב

פיתחא זעירא

בחלקו הראשון של ספר הגלוי שחיבר רבינו סעדיה גאון, תיאר את השתלשלות התורה מקבלתה ועד זמנו, בלשון הדומה ללשון הכתובים, המלווה בטעמי מקרא:

וַיְהִי כִּי־מָלְאוּ לַמִּתְאָל אֱלֹף שָׁנִים מִיָּמֵי מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים לְתֵם יֵתֵר הַנְּבִיאִים בְּמִלְכוֹת מְדִי וְנַחְתָּוִם חֲזוֹן בְּשָׁנַת הָאֲרָבָעִים לְבָנוֹת הַבִּיָּרָה שְׁנִית בְּמַעֲטָעִם: הוֹרִינוּ אֶת־הַמֶּמֶן כִּי נִפְץ בְּכָל הָאָרֶץ וַיִּגְוְרוּ עַל הַהָגָא לְבִלְתִּי הַשְׁכֵּחַ וַיֹּאסְפוּ כָל מְלָה אֲשֶׁר הִעֲתִיקוּ מִנִּי קֹדֶם לְמַצְוָה וּלְחֹק וּלְעֲדוֹת וַיִּמְלְאוּם בְּמַדְע מְלֹאֵת תִּכּוֹן וַיִּקְרְאוּ אֶת שְׁמֵם מְשֻׁנָּה: וַיִּשְׁאַרוּ דְבָרִים אֲשֶׁר קָוּ כִּי יִשְׁמְרוּ בְּשִׁבְתָּם בְּאָרֶץ יַעֲזָן מַעֲגֵפֵי הַחֲקוֹת הֵנָּה: יִסְפְּנוּ סוֹר גְּסֻטָּה וְגִלְיָנוּ עוֹד וְתִהְיֶה הַנִּפְצָת נִפּוּץ הַעוֹלָלָת אוֹרְפוֹר הַנוֹקָף: וַיִּירְאוּ מִהַנְּשׁוֹתָם וַיִּקְבְּצוּם גְּסֻמָּה וְתִלְמוֹד קֶרְאוֹם לְשָׁנִים חֲמֵשׁ־מֵאוֹת מִדְּהַקֵּץ הָרֵאשׁוֹן: כִּי־כֵהן אָמְרוּ אַבּוּתֵינוּ כְּלִמְלִיץ וְכִלְאֲצִיל וְרַב־חֲמָלָה עַל־הָעָם אֲנַחְנוּ מִפְּקָדִים בְּמִלְאָכּוֹת אֱלֹהִים לְלַמֵּד אֶת־עַמּוֹ בְּלִבָּב שְׁלָם אֶת־הַתּוֹרָה וְאֵת...

אם נבקש להמיר דברי רבינו רס"ג ללשון פשוטה, אלו הם: כאשר עברו אלף שנים מאז נתינת התורה, מימיו של משה רבינו ועד שנסתתמה נבואת שאר הנביאים במלכות מדי, היה זה בשנת הארבעים לבניין הבית השני, שנבנה על ידי עם מועט. ראו החכמים שהמון העם מתפזר בכל הארץ, והתייראו שיתבטל לימוד התורה, לכן אספו כל מילה שהעתיקו מימי קדם במצוות ובחוקים ובעדות, והוסיפו עליהם מדע ותוכן, וקראו את שמם משנה. מחוץ למשנה נשארו עניינים שקיוו החכמים שישמרו בעל פה, בהיותם יושבים עדיין בארץ, כיון שהם מסתעפים מהחוקים שבמשנה. אך כאשר הוספנו לנטות מתורת ה' הגלה אותנו גולה אחר גולה, ובכל מקום שאליו הגענו היינו מועטים כענבים בודות הנשארות בתום הבציר וכזיתים הנשארות בתום הלקיטה. כיון שכך חששו חכמים שהעניינים שנשארו בעל פה יישכחו, ועל כן קיבצו גם אותם וקראו להם תלמוד, והיה זה חמש מאות שנה אחרי המועד הקודם, של עריכת המשנה. שכן כך אמרו אבותינו, כל בעל כושר דיבור, וכל מנהיג וכל רב חמלה על העם: אנחנו מופקדים בשליחותו של ה' ללמד את עמו את התורה ומשפטיה בלב שלם.

קטע הגניזה שבו השתמרו דברים אלו מסתיים כאן, והמשך דברי רס"ג בספר הגלוי ידוע לנו ברובו מקטעים אחרים. מתוך קישור הדברים עולה, שרס"ג המשיך ותיאר את שפל המדרגה אליו ירד עם ישראל מאז חיתום התלמוד ועד זמנו, כשידיעת התורה ושמירת המצוות ורוממות העם הולכים ודלים, הולכים ופוחתים. עד שהגיע שעת הפקידה, "ויער ה' את רוח סעדיהו".

פניני רס"ג

"ויער ה' את רוח סעדיהו" – דברים אלו מעלים בזכרוננו את דבריו המפורסמים של הרה"ק רבי מנחם מענדל מוויטעפסק זיע"א, "היה היה דבר השם ביד הבעל שם, ויגזור אומר ויקם, אחד היה ומהקדמונים לא קם כמוהו, ואחריו על עפר מי יקום" (פרי הארץ, מכתבים). ראה הקדוש ברוך הוא שצדיקים מועטין, עמד ושתלן בכל דור ודור, שנאמר כי לה' מצקי ארץ וישת עליהם תבל (יומא לח, ב). הוא הצדיק יסוד העולם, חד בדרא או תרי בדרא (כתובות יז, ב). מועטים עוד יותר הם הצדיקים שהיה עליהם דבר ה' והעיר את רוחם, אחת למאות שנים, כאשר עם ישראל שרוי בחולשה גדולה מרוב צרות וגזירות.

עניין זה הוא מהעניינים שיעד רס"ג בהקדמתו לספר הגלוי, ללמדו מתוך התבוננות בהנהגת ה' את עמו: "להודיע שה' לא ימנע מאומתו תלמיד בכל דור, ילמדהו ויאיר את עיניו, כדי שיהיה לה לפוסק וילמדה, ויצליחו ענייניה על ידו. והסיבה לכך היא מה שראיתי בעצמי ממה שגמל ה' עלי ועל האומה". ובהמשך הספר: וגדלה תודת האומה לאדוניה, מפני שלא ימנע ממנה בכל דור מי שבו חכמה, כדי שתזכה להארה ממנו, כמו שהבטיח לה (ישעיה סה, ח), "כה אמר ה' כאשר ימצא התיירוש באשכול ואמר אל תשחיתו כי ברכה בו, כן אעשה למען עבדי לבלתי השחית הכל", וכמו שהיו הנביאים בזמנם מנהיגים אותה, כן יוליכו הצדיקים בדורותיהם, וכמו שכלל את שניהם ואמר (עמוס ב, יא) "ואקים מבניכם לנביאים ומבחוריהם לנזירים האף אין זאת בית ישראל נאם ה'".

בשנת ד' אלפים תרמ"ב היה זה רבינו סעדיה גאון, שהאיר את העולם בתורתו וקדושתו, וכמו שהכיר בעצמו, ועמד על כך בהקדמתו לאמונות ודעות, וביאר שפל מצב דורו מזה, והתפקיד שהטילה עליו ההשגחה לרומם ולהאיר עיניהם מזה. ואלו דבריו, במליצת הלשון היקרה של המתרגם הקדמון של חיבור זה, התרגום שעמד לפני רבותינו חסידי אשכנז:

ובעמדי על המעשים האלה ובהתבונני באלה העיוותים, זע לבי וחרדה רוחי והמה נפשי ללהקת בני גילי המבינים, נדהמתי ונהמתי לעמיתי ובני בריתי משפחת הצדק ועדת הייחוד וסגולת האמת מתי ישורון, ממה שראיתי מהם בימי חלדי. קצת מהם אינם מאמינים כראוי ואינם דבקים בחוזק האמת. ורבים מן התועים מתגאים בתעיותם ומתחרחרים בהבלותם ומתחרים בספיקותם, וגם שולטים על צנועי היושר ומתלוננים על בעלי האמת ומתגברים על שומרי משפט. וראיתי עוד אנשים שהם טבועים בהבלי השוא ונצללים בנבכי ההבל ונבוכים במעמקי שבלת האון ומשתקעים במרחבי יון הספק, ואין דולה משיתמו ממעמקי השקר, ולא שוחה מחזיק בידימו מגלי האון, ולא צועד מצעדימו מן מהומת התעיות, ולא שייט מעבריו מסער גדותי הניבוך.

פניני רס"ג

וידעתי כי צורנו יתעלה זכרו אצל אלי מעט מן החכמה והנחילני דוגמא מן השכל וחנני קצת מן הבינה ולימדני שמץ מן הדיעה, וגם הבינותי כי אישורם עלי ראוי ופיקוחם על נפשי חייב, וזהירתי והורתי ולימודם דרך היושר והאמת עלי חק ומשפט, וכמו שאמר הנביא (ישעיה נ, ד) "ה' אלהים לי לשון למודים".

ואכן היה רס"ג לראש המדברים בכל מקום, כפי שכינהו רבי אברהם אבן עזרא בהקדמתו ל"ספר מאזנים", "מאזני לשון הקודש". כי כן היה רס"ג ראש וראשון בכל ענף מענפי התורה והאמונה. מזקני לשון הקודש הוא, וחיבוריו בחכמת הלשון הם ראשוני החיבורים בחכמה זו, כדברי ראב"ע שם. ראש וראשון הוא לפירושי התורה, בתרגומה ובביאורה בהרחבה. ראש חץ הוא במלחמתו עם מרשיעי ברית, הקראים בני זמנו. ראש גולים הוא בחזקו ברכים כושלות בשמירת התורה והמצוות, בפרט בזמן הגלות, כבחיבורו המיוחד לאופן הקיום בגולה. ראש ממלכות היה בהנהיגו את עמו, דבר אחד לדור, כרועה עדרו ירעם. בראש אשמורות עמד, והיה הראשון לסדר סדר תפילות ערוך לכל תפילה ותפילה על מקומה. לראש משביר היה, בערכו שולחן ערוך וסדור של ספרי הלכה המסודרים לפי ענייניהם, בהלכות עדות ושטרות, פקדונות וירושות, שחיטה וטריפות, טומאות וטהרות ועוד. ועל כולנה ראש המדברים היה בחיבורו הנבחר באמונות ודעות בענייני האמונה הטהורה.

מעייני תורתו של רס"ג בחיבוריו הרבים הרוו נפשות צמאות וחיזקו ברכיים כושלות. וכבר העיד לפניו אחד מחכמי דורו, ומנחם שמו, בפתיחת חיבור שערך דרך שאלה ותשובה על פרשת בראשית:

[ברחמי ה'] על ראש הישיבה, רצון ה' עליו, זיכהו ללמד ולהנהיג את עמו. ומה שנתן לו זה והקל לו כך, אין בכך קיפוח שכרו לעתיד לבא מצדו יתעלה, כי אין לך מצוה שקיים אותה והבין אותה ולמד אותה לתלמידים שאין מתן שכרה בצדה [בעולם הזה], וזה מלבד השכר שיקבל מהאל יודע התעלומות [לעתיד לבא]. וכבר אמר הכתוב (משלי כד, כו) "שפתים ישק משיב דברים נכוחים". וגם אם הייתי נשבע על כך היתה זאת שבועת אמת, שבכל פעם שעיינתי בחיבורי ראש הישיבה, ירחמנו האל, ובתשובותיו על השאלות שקדמו, היה נדמה לי שהם קרובים למקצת הנבואות, והם משמחים את לב המעיין, כמאמר הכתוב (ישעיה ט, ב) "כאשר יגילו בחלקם שלל".

הרגיל בחיבורי רס"ג משתומם בכל פעם, בגלותו באמרותיו הטהורות את היסודות הנאמנים הידועים מרבותינו שבדורות האחרונים. יש דבר שיאמר ראה זה חדש הוא, מן הראשונים ומן האחרונים, ובאמת כבר היה לעולמים אשר היה מלפנינו, מזמן הגאונים.

אלא שלפי שנכתבו דבריהם בלשון ערבי, שדובריה הלכו והתמעטו, הגיעו הדברים לידי כך שלא היה זכרון לראשונים, והיו דברים שבכתובים הולכים ובלים בגניזות נידחות ושיני

פניני רס"ג

הזמן אוכלות בהם. ויחמול ה' על עמו, ויגל את מטמוני הגנזים שבפוסטאט שבמצרים היו אצורים, באווירה היבש היו משתמרים, ועל ידי אגדות מופלאות לדור אחרון היו מועברים. במאה ומחציתה האחרונים היו יוצאים דף אחר דף, עלה אחר עלה, יוצאים ומתפרסמים. ועדיין היו רבים מדברי תורה אלו רחוקים מלומדיה בטהרה, ומתפרסמים בכתבי עת שאין מבוא להם בבתי כנסיות ובתי מדרשות, ואחרים נותרו כשהם עטויים אהלי לשון קדר הקודרת, או מתורגמים לשאר לשונות לעז, ולא באו אל שפתנו הפנינה הפנימה החודרת, לשון הזהב והאדרת.

בעזקאין ומנעולים נוספים ננעלו שערי תורת רבינו סעדיה גאון, ויהיו כבאר שמימיה עמוקין וצונין, אך לא היה אדם יכול לשתות ממנה, מחמת עומק מימיה, אריכות לשונו של רס"ג, ופיזור יסודות האמונה והעבודה בכה ובכה.

על כן אמרנו לדבק טוב, לחבר דברי רס"ג הפזורים בעשרות חיבוריו ולדבקם לפי נושאים, לתרגמם ללשון קודש בהירה וברורה, לעשות ידים לתורה, ולחזק הבנין במסמרים בלי ימוט.

נחתום פתח זה בדברי החיתום של רס"ג בסיום האזהרות שכללן בסידורו:

הָאֵל פִּקְדָנִי שְׁאֵל אֲבִיךָ וַיַּגִּדְךָ וְאֵם תִּשְׁמְעוּהָ הִקְימוּתָהּ מִדַּעֲתִי

וַיִּהְיֶה הַנְּבִיאִים לֹא לְעוֹלָם יִחְיוּ הֵן אֲנֹכִי יִדְעֵתִי

אֲנִי גִבּוֹרִים נוֹשְׁקֵי קֶשֶׁת בְּרִיתִי לָךְ בְּכָל דּוֹר וְדוֹר הוֹדַעֲתִי

הַט אֲזַנְךָ וּשְׁמַע דְּבָרֵי חֲכָמִים וְלִבְךָ תִּשִּׁית לְדַעֲתִי

אמונה

חובת ידיעת ענייני האמונה קודם לימוד התורה

ודע אתה המעיין בספר הזה, כי עם גודל ערכו ויקר מעלתו עד שאין להשוות אליו אפילו שאר ספרי הנבואה, ואע"פ שכפי פשט לשונו יש לפרש הסתומות והקשות שבו, בכל זאת אין בני אדם רשאים לחשוב שאין לו יתעלה ויתרומם דרישה מהם זולת הכתוב בו. אלא צריכים לדעת שיש לו עליהם שתי דרישות אחרות. **האחת קודמת לתורה**, והיא ההוכחה השכלית אשר בה ידע האדם שכל העצמים הנראים וכל שאר המושגים בחוש, חידשם הנצחי שאין לו ראשית ולא תכלית, ושהוא אחד, ושאינו דומה לשום דבר מכל הנמצאים ואין בהם הדומה לו, ושהוא החכם יודע מה שיהיה קודם שיהיה, ושהוא הבורא, בורא כל מה שירצה בלי חומר, ושהוא צדיק לא הטיל על עבדיו דבר אשר לא יוכלו שאתו. וכן שאר יסודות האמונה הנלמדים במופתים שכליים, כגון המצות השכליות, שבכללן הצדק והיושר. ואמנע מלהביא דבר מן המופתים אשר עליהם בספר הזה [תרגום התורה], כי לא כתבתיו לענינים אלה.

(הקדמת תרגום התורה)

בריאה

תכלית בריאת העולם

ואם ישאל שואל בשביל מה ברא הקב"ה זה העולם, נשיבהו ונאמר לו ג' תשובות. ונאמר, לא לעילה ברא הקב"ה זה העולם, ואין לו גנאי על זה הדבר, מפני כי העושה שלא בעילה הוא היוצר שהוא עושה שלא בעילה וכן אדם בזמן שעושה דבר בלא הנאה היה פתי ובער, ובזמן שעושה שלא לעילה ושלא לדבר, יהיה ריקן, מפני שאבד הנייתו והשחית כלחו ותקוהו ויצא שכרו בהפסדו ונעשה יגיעו להבל וריק. והצור יתעלה זכרו מתנשא מזו המדרגה ואינו נצרך להנאה. והשני, ברא העולם כדי להראות חכמתו ולהודיע גבורתו, ככתוב (תהלים קמה, יב) "להודיע לבני האדם

גבורותיו". והשלישי, חפץ להנאות היצורים ולתת להם שכר טוב על עשותם עבודתו ומצותו, ככתוב (ישעיה מח, יז) "אני ה' מלמדך להועיל".

(אמונות ודעות, סוף מאמר א)

חסדי ה'

הפלגת חסדי ה' יותר מגבוה שמים על הארץ

כאשר רצה לתאר תכלית והפלגת קצוי מה שיכול להגיע אליו חוש בני אדם, אמר "כי גבהו שמים מארץ כן גבהו דרכי מדרכיכם ומחשבותי ממחשבותיכם" (ישעיה נה, ט). כי אף על פי שחוש הראות רואה את השמים והארץ כאלו הם קרובים למראית עין, השכל מורה שיש ביניהם מרחק עצום. החוקרים והמעיינים הרי סוברים שחלק הגלגל הקרוב ביותר אל הארץ, הוא יותר מששה עשר פעמים מכל קוטר הארץ, שהוא הקו החוצה את הכדור לשנים, ואילו החלק הרחוק ביותר של הגלגל שהחוש מגיע אליו הרי הוא עובר את השעור הזה הנזכר במספר אלפים רבים. אכן מאמר החכם יתברך ויתעלה, שארחות טובו וחסדו נעלים ורמים מחסדי בני אדם וטובם כגבוה השמים מעל הארץ, לא שתכלית רומו עד גבול זה, אלא שהמשילו בכך מפני שאין חושם משיג גובה יותר מזה.

וממה שמורה על פירושנו הזה, שהוא משל ולא גבול מקורב, ממה שאמר בסליחה כפליים ממה שהמשיל בו את הטוב והחסד, שכן אמר "כי כגבה שמים על הארץ גבר חסדו על יראיו, כרחק מזרח ממערב הרחיק ממנו את פשעינו". וידוע שמרחק אופק המזרח מאופק המערב הוא כפליים ממרחק השמים משטח הארץ, כלומר שהמרחק בין הנקודה הרחוקה שבאופק הגלגל במזרח לנקודה הרחוקה באופק הגלגל במערב, הוא כפליים מהמרחק שמנקודת הגלגל שמעל לראש מהנקודה שכנגדה בארץ. וכיון שהמשיל את טובו וחסדו פעם כפליים ופעם בלי הכפלה, למדנו שמה שאמר "כגבה שמים" ו"כרחק מזרח" אין הכוונה בו לגבול ולא לסוף, אלא לקירוב במשל.

פניני רס"ג

ושיתמסר האדם לתפילה, בידעו שהוא בטל ואין לו עסק והדומה לכך.

והתועלת החמישית, שהאדם בשאר הימים אומלל, מתייגע, מתאמץ, אינו רואה לנכון לנוח ולא להתבטל, ובפרט כשהוא בעל משפחה או בעל חוב. והרי כיצד אפשר להניחו שיהיה לו לילה כיום במאמץ ואומללות, ולא ינוח ולא ישבות, עד אשר ישלם דבר מה. על כן ריחמו ה' יתעלה וחס עליו והכריחו לנוח בלי בחירה, כדי שיתאזן בכך מזג גופו ויתעורר לעצמו. ועל כן צויה עלינו את השבתות והמועדים, והוא כמו שיניח [בשבתות] לעבדים ולשפחות.

והשישית בציווי השבתות והמועדים עלינו, להזכירנו אותן שתי מנוחות שייעדנו בהן במנוחה העתידה לבא, ימות המשיח ... הכבוד הגדול שיהיה לישראל בהם, כמו שביארו הנביאים וכתבוהו ורשמוהו. והמנוחה בעולם הבא אשר היא נכבדת וגדולה מכל מנוחה בעולם הזה, והיא העונג התמידי אשר אין בו מכשול ואין מתערבת בו תלאה. ויהיו הצדיקים בתואר המלאכים אשר יזונו מזיו שכינת הבורא יתעלה ולא יצטרכו עוד לא למזון ולא לשתייה. [וכאשר] ננוח ונבוא לרגיעה [בשבתות] ובימים טובים נזכור זאת, "ונאמר, רבון העולמים, כמה הגדלת חסדיך עלינו והנחת לנו בשבת ובמועד, כך תגמול עמנו בחסדך ותשלם לנו היעוד [שהבטחתנו בביאת] משיח והעולם הבא". ובזה אמר הכתוב (ישעיה לב, יח) 'וישב עמי בנחה שלום ובמשכנות מבטחים ובמנוחות שאננות'. ופירושו וישב עמי ואומתי בנחה כבוד ושלום, ובמשכן המבטח והאמון ובמנוחות שאננות.

והתועלת השביעית שהוא יתעלה צויה עלינו המועדות, לכפר לנו בהם בקרבנות המחויבים המצויים בהם, כרשום בפרק כל מועד. ובזמן הזה שנאסרנו בו להקריב בעוונותינו הרבים [שגרמו] לחורבן מקום הקרבנות והוא [בית המקדש], אמר ה' שיעשו בימים [אלו דבר שיהיה] מכפר לנו במקום הקרבנות [והוא העסק ב] תורת הקרבנות.

וממה שמבאר את זאת ביתר באור, הוא מאמר הנביא "כי גדול מעל שמים חסדו ועד שחקים אמתך", שלימדנו ששיעור חסדי הבורא וטובו הוא למעלה מן השמים, וערכו רם מן השחקים, עד שאין להשיג אותו ולא לדעתו.

ועל כן ישתבח הכל-יכול, אשר אין חזרה לפקודתו, וטובו נעלה מן הגלגלים ורחב מן העולם עד אין תכלית.

(הקדמת הפירוש הארוך לאיוב)

מועדים

עשרה תועלות במועדים

עשרה דברים מתועלות במועדים.

הראשונה מתועלות המועדים, שכאשר אנו חוגגים ובטלים ממלאכתנו ואנו מקדשים המועדים, אנו זוכרים שה' יתעלה הוא בורא הזמן ובעליו, וצויה בו והזהיר על חלקים ממנו.

והתועלת השנית שהוא יתעלה חייבנו מנוחה ורגיעה במועדים, ועם זאת הבטיח לנו שכר, ... [כמו שאמר (דברים ו, כד-כה) 'ויצונו ה' לעשות את כל החקים האלה ליראה את ה' אלהינו לטוב לנו כל הימים לחיתנו כהיום הזה]. וצדקה תהיה לנו כי נשמר לעשות את כל המצוה הזאת לפני ה' אלהינו כאשר צונו'. ופירושו, שה' יתעלה, יתברך שמו ויתקדש, ציוונו לעשות החוקים האלו אשר נתן לנו בתורה, ונירא את ה' אלהינו ולא נפסיק מלהאמין בו ובהבטחתו שהבטיח שייטיב לנו כל הימים ויחינו עד היום הזה.

והתועלת השלישית שהוא יתעלה צויה עלינו את המועדים, כדי ש[נעסוק] בהם בתפילות ובמצוות ובהתקבצות זה לזה וכדומה, ממה שלא נגיע אליו בימים שאנחנו מתעסקים בהם בפרנסה ועבודה.

והתועלת הרביעית שהוא יתעלה צויה עלינו את המועדים, שנקנה בהם ידיעה בקריאה, מי שראוי לקרות, ובשמיעה מי שאינו ראוי לקרות,

פניני רס"ג

שצריך לו במועד ולהתכונן אליו ולהכשירו, ולא יקל בצרכי המועד, ויהיה במועד נצרך, ויגיע לו מכך דאבון לב, וזה [היפך] מצות המועד.

והענין השני בקידוש המועד הוא שצריך להאמין שהוא יום מקודש מכובד, ושהוא היום אשר ציווהו ה' עליו, וחייבו לחגוג בו, ולא שיהיה נגרר אחר החיקוי או השפעת הסביבה ודוגמתם למטרה אחרת, כגון מי שיאמר ראיתי המנהיג חוגג ולכן אחגוג עמו, או כגון איש שיתפוס המועד לכבוד אשתו או אשה לכבוד בעלה, בלי אמונת אמת. אין בזה דבר מן הקדושה אלא חילול, וכמו שאמר הכתוב והוא מתאונן על מי שעושה כך (ישעיה כט, יג) 'בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני', ומשמעותו כגון מי שיכבד אדם בדיבור שפתיו ואין בלבו דבר מכך, הרי זה דיבור ריק ובטל.

והענין השלישי בקידוש המועדים הוא שצריך לומר בפיו זה היום קודש, ויקראו קודש בתפילה ובברכת המזון ובכל מצב ובכל מקום.

והענין הרביעי בקידוש המועדים הוא שצריך לאכול ולשתות בו ולשמוח באופן המותר, וכמו שאמרה התורה (דברים טז, יד) 'ושמחת בחגך'. ואמר הנביא עזרא ע"ה לישראל ביום המועד (נחמיה ח, י) 'לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו כי קדוש היום לאלהינו'. ופירושו, אמר עזרא הנביא לישראל ביום מועד ראש השנה, לכו אכלו משמנים המאכלים ושתו מהמבושמים שבמשקים ושלחו מנות למי שנצרך, לפי שהיום קדוש לאלהינו.

והענין החמישי בקידוש המועדים, שאי אפשר לאדם שידאיב בו את לבו ולא שיעשה הספדים ומה שמצער את חייו, אלא צריך להטמין אותם בלבו בכל אופן, וכמו שאמר עוד הנביא עזרא ע"ה לישראל ביום המועד (שם) 'ואל תיעצבו כי חדות יי היא מעוזכם', ואמרה התורה (דברים טז, יד) 'ושמחת בחגך'. ומי שמצווה בשמחה ומשתה הרי אי אפשר לו לעשות את ניגודו.

וכיון [שהדבר] כן, התקיים לנו [עסק זה] במקום הקרבת הקרבנות.

והתועלת השמינית במועדים, שנעתיר לפני ה' אלהינו כאשר אנחנו השלמנו מצותיו וחובותיו, ויהיה לנו לזכרון טוב וחסד לפני ה' אלהינו, וכמו שאמרה התורה (במדבר י, י) 'וביום שמחתם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם בחצוצרות על עולותיכם ועל זבחי שלמיכם והיו לכם לזכרון לפני אלהיכם אני יי אלהיכם'. ופירושו, וביום שמחתם ומועדיכם וראשי חדשיכם, תקעו בחצוצרות על קרבנותיכם, ויהיה לכם זכרון לטוב ורצון ורחמים לפני אלהיכם, אני ה' אלהיכם אגמלכם טוב.

והתועלת העשירית מתועליות המועדות, שנקביל בהם פני הנביאים בימיהם והחכמים בזמנם, ונתברך בהשגחתם ונקבל תועלת בתפילתם ובשמיעת התורות והמוסרים מהם, וכמו שאמר (משלי יא, יא) 'בברכת ישרים תרום קרת', ופירושו בתפילת הצדיקים יתרומם קרן האנשים. ואמר גם בעל השונמית לה כשביקשה ללכת לנביא אלישע, הרי אמר לה, מהי סיבת הליכה זו היום, אין הוא לא שבת ולא מועד, והסתירה ממנו זאת ולא השיבה שהיא עסוקה בדבר סוד, ואמרה לו טוב ושלו. ולימדנו מהסתעף דיבור זה, שבשבת ובמועד חייבים אנחנו להקביל פני החכמים.

(דרשה לימי המועדים)

מועדים

שבעה עניינים בקידוש המועדים

קרא הכתוב למועדים בשם מקרא קודש, ר"ל שהם ימים מקודשים. ואפשר שיהיו בפירושו שבע עניינים.

הענין הראשון בקידוש המועדים להתכונן לו לפני הגעתו, והוא להוסיף מיום החול על המועד זמן מה על דרך הזהירות. ולזכור ולהתבונן במה

פניני רס"ג

שמשכיל לעצמו יהיה מן המשכילים, ומי שמדריך את בני האדם לעבודת ה' ומלמדם איך להתפלל אליו, יהיה ממצידי הרבים.

(אמונות ודעות סוף מאמר ט)

משכילי עם – מלמדי התורה בגלות במקום הלויים

מה שאמר "משכילי עם יבינו לרבים" (דניאל יא, לג), כוונתו בזה לחכמים זכרוניהם לברכה, שהם בגלות במקום הלויים שנאמר בהם (דה"ב ל, כב) "וידבר יחזקיהו על לב כל הלויים המשכילים שכל טוב לה'", ואמר על מקצתם (עזרא ח, יח) "ויביאו לנו כיד אלהינו הטובה עלינו איש שכל מבני מחלי", ואמר במקצתם (דה"א כו, יד) "ויפל הגורל מזרחה לשלמיהו וזכריהו בנו יועץ בשכל". והם רבן יוחנן ורבי אליעזר ורבי יהושע ורבן גמליאל ורבי עקיבה וחבורתם וסיעתם. כי עבודת הלויים היתה "יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל" (דברים לג, י), וזו היתה מלאכת הרבנים הראשונים והאחרונים. וכן מה שאמר (נחמיה ח, ט) "והלויים המבינים את העם", ואמר עוד (עזרא ח, טז) "וליויריב ולאנתן מבינים", וכיוצא בזה.

(הפירוש הארוך לדניאל יא, לג)

הבור המקבל את הוראות החכמים הרי הוא ירא שמים בשלמות

ואני אומר שהבורים שאינם לומדים את התורה, אם היה זה מפני שאינם יכולים, והם מקבלים את הוראת חכמי אשרי דורם ויראי השמים שבהם, ועושים על פיהם, הרי יראת השמים שלהם שלמה, כמו שנאמר (משלי י, כא) "שפתי צדיק יראו רבים".

(אמונות ודעות מאמר ה, ח)

שכר ועונש

דרגות עשיית המצוות מתוך הבטחת שכר ועונש

והענין השישי בקידוש המועדים, קיום מה שאתחיל בו מהחובות, כגון אומרו [באיסור] אכילת החמץ בפסח ואכילת המצות בו, ומעשה הסוכה והלולב בחג הסוכות, והדומה לזה ממצוות כל המועדים, וכמו שנבאר מהם [בדרך] כללית.

והענין השביעי בקידוש המועדים, איסור עשיית המלאכה שלא לפי צורך האכילה במועד, כגון מי שקוטף פירותיו ביום המועד, או קוצר תבואתו, או בא עמה מחוץ לעיר ביום המועד, או צד דג ביום טוב או עוף, בין אם עושה כן לעצמו בין אם אחר עושה עבורו, הרי אסור לעשות דבר מכל מה שמחלל בו את המועד באופנים שהזכרנו.

(דרשה לימי המועדים)

צדיק

חובת הצדיקים ללמד את העם

"עברו עברו בשערים, פנו דרך העם, סלו סלו המסלה סקלו מאבן, הרימו נס על העמים" (ישעיהו סב, י). מה שאמר "עברו עברו בשערים", מצווה בו את הצדיקים בהיותם יושבים בגלות, שיזהירו את האומה ויעוררו אותה. הרי הוא אומר, מאחר שכל ההבטחות מעותדות לכם, השתדלו בעניינים שבאמצעותם תזכו בשכר. ומשמעות "עברו עברו" היא, לכו ושובו בפקידת אחיכם. ומשמעות "פנו דרך העם" היא, ישרו את דרכיהם בקיום מצוות עשה. ומשמעות "סלו סלו המסלה" היא, הרחיקו אותם מאיסורי לא-תעשה. ומשמעות "סקלו מאבן" היא, סלקו כל רעה מלב, לבל ייכשלו בה כפי שנכשלים באבן. ומשמעות "הרימו נס על העמים" היא, שתבשרו את ההבטחות בגלוי ולא תיראו מן האומות.

(הפירוש הארוך לישעיהו סב, י)

מעלת המלמד אחרים ומזכה הרבים

"והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד" (דניאל יב, ג). כל מי

מקום, כמו שנאמר "כי אני ה' בקרב הארץ", ואמר "כי האלהים בשמים", ואמר "והלא את השמים וגו'. ונאמין בייחודו, ושאין זולתו, כמו שנאמר "אתה הראת לדעת כי ה' הוא האלהים אין עוד מלבדו". ושהוא הראשון ושאין קודם לו, והאחרון ללא מי שאחריו, כמו שנאמר "אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים". ושהוא בעל היכולת על הכול, לא נעלם ממנו דבר, כמו שנאמר "ידעתי כי לא תוכל" וגו'. ושהוא היודע כל מה שבשמים ובארץ כמו שנאמר "המשפילי לראות בשמים ובארץ", ונאמר "בכל מקום עיני ה' צופות" וגו'. ושהוא הצדיק שאינו עושה עוול, כמו שנאמר "הצור תמים פעלו" וגו'. והוא החכם שאינו עושה דבר לבטלה, לא ממה שברא ולא ממה שציווה, כמו שנאמר "לא תוהו בראה" וגו', ועל מה שציווה אמר "לא אמרתי לזרע יעקב תוהו בקשוני אני ה' דובר צדק". ושהוא ברא את הברואים כדי להיטיב להם, ככתוב "אני ה' מלמדך להועיל" וגו'. ושהוא לא רוצה שיעבדוהו אלא כדי להועיל להם, כמו שנאמר "ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר" וגו'. ושהוא מתואר בתוארים הטובים, כמו שנאמר "וישירו בדרכי ה'". ושכל מה שמתארים אותו המתארים ומשבחים אותו המשבחים, הרי הוא נעלה על כל זה, כמו שנאמר "ויברכו שם כבודך ומרומם על כל ברכה ותהילה". ועניין זה ומה שקשור אליו כלול בביטוי "זמרו כבוד שמו".

ומה שכלול ב"שימו כבוד תהילתו" הוא ההודאה והשבח, כי השכל מחייב לגמול לכל כל מטיב בטובה אם הוא זקוק לה או בהודאה אם אינו זקוק לגמול. ומאחר שדברים אלו הם מהדברים שהשכל מחייב, לא ייתכן שהבורא יתעלה לא יצווה עליהם כלפי עצמו, אלא מחויב שהוא יצווה על ברואיו לעבוד לו ולהודות לו, מכיוון שהוא ברואם. ולא הגדיר השכל להודאה זו הגדרות במילים. ובאה המסורת והקבלה להגדיר זאת וקראה לכך תפילה, וקבעה לה זמנים ומילים מסוימות וכיוון תפילה מסוים ותנאים מסוימים.

(דרשת השמים מספרים)

כאשר רצה החכם יתברך בספרו זה [ספר התורה] ללמד את בני אדם ולהנחותם למשמעתו ועבודתו, וכיון שהלימוד יהיה על שלשה דרכים, האחד חשוב מחבירו. הדרך הראשון והוא הקל שבהם, הוא שייאמר לזה שרוצים ללמדו "עשה כך ואל תעשה כך", מבלי לגלות לו תכלית הצווי והאזהרה, לפי שיודע המצווה שבכך יעשה את הצור ויתרחק מן המוזהר עליו. והדרך השני שעם הצווי והאזהרה יגלה לאדם המצווה והמוזהר תכלית המעשה אשר יבחר בו, ויאמר לו עשה כך יהיה גמולך כך, ואל תעשה כך פן תענש בכך וכך, והדרך הזה חשוב מן הראשון, כיון שהאדם הזה יתאר לעצמו הטובה או הרעה אשר תבואנו על כך מעשה אשר יעשה. והדרך השלישי הוא שעם הודעת המצווה והמוזהר גמולו הטוב על המשמעת יספר לו מה שאירע לבני אדם אשר שמעו לקול המצווה והצליחו, ועם הודעתו העונש החמור על רשעתו יגיד לו על בני אדם שהזידו באותה העברה ונענשו. והדרך הזה חשוב משני הראשונים, כי הנסיון והמעשה נחקקים בלב השומע ויהיו אצלו כאלו ראה. ולזה ראה החכם יתברך לתת לנו ספרו אשר ראה בו הכשרת האנושות, וכלל בו שלשת הדרכים האלה, כדי שיהיה בתכלית התקון והסדור.

לפיכך צוה את עבדיו לעשות הצדק והזהירם מן הרשע, והבטיחם על הטוב אשר יעשו, והפחידם על המעשים הרעים, והודיעם מה שאירע לקודמיהם, אנשים שעשו הטוב בארץ הצליחו ואחרים שהשחיתו דרכם אבדו. כדי שלא יחסר שום דרך מדרכי הלמוד שלא נכלל בספר הזה.

(הקדמת תרגום התורה)

תפילה

עבודת התפילה להשרשת עיקרי האמונה

מברית השמים והכוכבים התחייבנו לעבודו ולהתפלל לו, כמו שנאמר "השמים מספרים כבוד אל", ותיבת "כבוד" מורה על העניינים הללו, כמו שנאמר "זמרו כבוד שמו". וכבוד שמו נמצא בכל